

Anmeldelse af Klavs Birkholm

En upåagtet revolution

Shoshana Zuboffs længe ventede hovedværk er en frygtindgydende præcis analyse af de nye sociale og økonomiske vilkår, som er fremtiden for os alle.

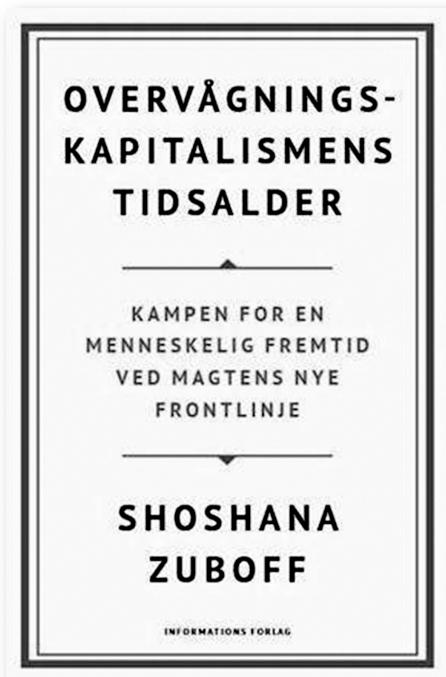
Et af mange exceptionelle træk ved denne exceptionelle bog er, hvor mange relevante spørgsmål, den er i stand til at rejse – ikke bare *en passant*, men som integrerede elementer i en samlet argumentation.

Blot et enkelt eksempel: Efter at Google/Alphabet i 2017-18 fik udviklet sin egen TPU-processor (*tensor processing unit*), specielt til anvendelse i neurale netværk, har verdens toneangivende tech-virksomheder indledt et intenst kapløb om at få fat på de mest begavede forskere og ingeniører inden for kunstig intelligens og maskinlæring. Udviklingen af disse avancerede teknologier er trådt ind i en ny fase, en fase hvor det først og fremmest gælder om at accelerere. Resultatet er, at både universiteter, offentlige administrationer og mindre iværksættere nu køres langt bagud i dansen, fordi de ikke kan tilbyde lønninger, der på nogen måde matcher niveauet hos Google, Facebook, Microsoft etc. Selv de bedste universiteter kan ikke længere ansætte og holde på dygtige it-forskere, som kan hjælpe med at uddanne den næste generation.

Kort sagt: Læring og viden privatiseres. Og, som Zuboff bemærker: disse eftertragtede videnskabsfolk ansættes ikke af tech-giganterne for at løse verdens sultproblemer eller for at finde erstatning for de fossile brændstoffer. Deres begavelse skal udnyttes til at erobre verdens samlede masse af menneskelige erfaringer (!) og transformere dem til data, med henblik på at omsætte denne datamasse til en ny markedskolos, der vil skaffe enorme rigdomme til sine ejere ved at forudsige, påvirke og kontrollere alle menneskers adfærd.

Så mens mange, herunder mange it-ansatte, stadig er berusede i 1980'ernes og 1990'ernes sirenesang om internettet som en vældig "demokratiserende kraft", er *overvågningskapitalismen* i det skjulte ved at føre os tilbage til en før-Gutenbergsk verdensorden, "hvor den sociale stratifikation af viden og læring changerer mod det patologiske, efterhånden som den erobres af et lille præsteskab af privat ansatte computerspecialister, deres privatejede maskiner og de økonomiske interesser, de arbejder for."

Dette ene eksempel dukker op i kapitel 6, men Shoshana Zuboff giver mange, mange flere i løbet af den omfangsrige bog.

Shoshana Zuboff:
OVERVÅGNINGSKAPITALISMENS TIDSALDER.
Kampen for en menneskelig fremtid ved magtens nye frontlinje.
 Oversat fra engelsk af Jakob Levinsen.
 Informations Forlag.
 758 sider. Kr. 399,95.

FRA AKKUMULATIONSTVANG TIL PÅVIRKNINGSTVANG

Overvågningskapitalismen er den hidtil mest dækkende betegnelse for, hvad Evgeni Morozov tidligere (2017) har betegnet som *dataekstraktivisme*, og jeg selv (2016) som *Den Anden Oplysningstid*.

Om terminologien kan vi strides, men ikke om realiteten: Med en til afmagt grænsende desperation må vi konstatere, hvordan millioner og atter millioner af mennesker nu bidrager til en omvæltning af den globale verdensorden, som simpelthen er i færd med at fjerne fundamentet for den samfundsform, vi i Vesten har vænnet os til siden 1700-tallets store Oplysningsbevægelse. Disse ufatteligt mange mennesker bidrager vel at mærke uden overhovedet at være sig det bevidst. De gør det i form af sysler, som de fleste oplever som behagelige eller ligefrem nydelsesfulde: betjening af smartphones, opslag på Facebook, kommunikation via Gmail, anvendelse af GPS, dating, nethandel o.s.v.

Det ville være fristende, men absolut forkert at beskrive alle disse mennesker som naive, fordi de ikke har opdaget sammenhængen mellem deres egen internetbrug og udsigten til, at vi i løbet af mindre end en generation ikke længere har hverken demokrati eller socialstat. Det hele er nemlig

foregået så overrumplende og så meget i kulissen, at stort set ingen har været på vagt.

Og derfor er det største og mest gennemgående tema i Shoshana Zuboffs 700-sider lange udrådning: Hvordan slap de afsted med det? Hvordan i alverden kunne det lykkes Google, Facebook og de andre tech-giganter i løbet af ganske få år at opnå ejerskab til milliarder af menneskers adfærdsdata og erfaringshistorie, og at gøre dette materiale til den altafgørende faktor i en helt ny økonomisk verdensorden – en orden, som de færreste endnu har opdaget, mindst af alle økonomerne?

Zuboffs svar er omhyggeligt og minutiøst dokumenteret. Her er tale om videnskabelighed i gedigen, klassisk forstand (– til forskel fra moderne akademia, hvor kravene indskrænker sig til ”kildeanvisninger” og peer-reviews).

Hele historien begynder for små tyve år siden hos Google – en virksomhed, der er for overvågningskapitalismen, hvad Ford og General Motors var for det 20. århundredes samlebåndsindustriisme. Mange husker sikkert rystelserne i det globale erhvervsliv, da den såkaldte DOTCOM-boble brast i foråret 2000. I ugen 10.-14. april oplevede det amerikanske børsindeks NASDAQ sit største fald nogensinde, smittet af frygten for, at

man havde overvurderet mulighederne i de mange it-baserede, ”digitale startups”. Investorerne strømmede væk, også fra Google. Her var man bare langt bedre rustet end andre til at finde en vej ud af krisen, endda en uhyre lukrativ vej.

Fra begyndelsen (1998) havde Google nemlig indset betydningen af at indsamle og genanvende data om brugernes interaktion med deres søgemaskine. Disse data fortalte en historie om hver enkelt brugers adfærd og kunne derfor anvendes til at gøre søgningen mere effektiv. Det betragtede stifterne, Larry Page og Sergey Brin, som et første skridt i retning af deres fælles drøm om at udvikle Google (søgemaskinen) til en global kunstig intelligens. Zuboff kalder det nævnte datamateriale for adfærdsoverskuddet – det, som andre lignende virksomheder bare skrottede, men som Google altså hele tiden reinvesterede for at gøre søgemaskinen bedre og bedre. Formålet var i første omgang *ikke* at skabe indtjening ved annoncering. Formålet var langt mere fremtidsrettet og idealistisk. Men dét ændrede sig dramatisk med dotcom-krisen.

Presset af investorerne ændrede Google sin praksis til også at analysere brugernes internetadfærd med henblik på personlig målrettet annoncering. Adfærdsoverskuddet blev kapitaliseret. Det mest værdifulde ved Silicon Valley-virksomheden var nu ikke længere dens effektivitet i brugernes søgning på internettet. Det mest værdifulde var dens evne til at forudsige vores adfærd. Fra det øjeblik denne ændring i forretningsmodellen var gennemført (2002), blev Google verdens hurtigst voksende virksomhed, hvad markedsværdi angår.

Facebook var de første, der opdagede hemmeligheden og fulgte trop. Senere kom Microsoft, Amazon – og efterhånden mange, mange andre. Forandringen forekommer måske umiddelbart ubetydelig, men den viser sig at være skelsættende. I den industrielle kapitalisme, som Adam Smith, Karl Marx, Karl Polanyi og mange andre økonomer analyserede, var kravet til den enkelte deltager, at han bestandig skulle effektivisere sine produktionsmidler. Akkumulér! Akkumulér! Akkumulér kapital! I overvågningskapitalismen er kravet til hver eneste virksomhed, at den bestandig skal udvikle og raffinere sine midler til at præge brugernes adfærd. Forudsig! Påvirk! Kontroller os!

HVORDAN SLAP DE AFSTED MED DET?

Men dermed har vi jo endnu ikke besvaret spørgsmålet: Hvordan i alverden slap de af sted med det?

Zuboff betjener sig af en historisk sammenligning,

som går igen i flere af bogens kapitler: de iberiske opdagelsesrejsende og conquistadorers fremgangsmåde i 15- og 1600-tallet. Et fast inventar, hver gang en ekspedition landede på en ny kyst, var *requirimento*, et kongeligt edikt fra 1513, der altid skulle læses højt for de indfødte, før end man angreb dem. Ediktet erklærede, at conquistadorerne handlede med bemyndigelse fra Gud, paven og kongen, og erklærede derefter med største selvfølgelighed, at de indfødte var vasaller af samme myndighed. Adlød de ikke lovene, ventede der dem de værste pinsler. En meget lang svada, forkyndt for de indfødte på et sprog, de ikke forstod et ord af.

Historien er lang og grusom og skal ikke gentages her. Det afgørende er, at Google på tilsvarende vis begynder sit globale herredømme ved hjælp af erklæringer, der ud af det blå etablerer et juridisk fundament for alle firmaets videre operationer. Zuboff identificerer seks sådanne deklamationer, som alle hænger ubrydeligt sammen, og som alle skal forsvares for enhver pris. Jeg citerer den første: ”Vi gør krav på de menneskelige erfaringer som et råmateriale, man omkostningsfrit kan tage af. Som følge af dette krav kan vi se bort fra overvejelser om enkelt-indviders rettigheder, interesser, viden eller indforståelse”. De fem efterfølgende deklamationer er ikke mindre radikale.

Således gik det til, at forhold, der få år tidligere blev betragtet som yderst private, privatejede og retsbeskyttede, nu pludselig kunne ejes af andre end de pågældende individer selv, og tilmed både handles, forædles og endda i sidste instans benyttes til at præge og forme det enkelte ophavs-indvids senere handlinger.

Man kan også sammenligne *requirimento* med de uendelige samtykkeerklæringer, som de forskellige internettjenester – nu med GDPR-standard certificering – er pålagt at præsentere for sine brugere, men som ingen læser. Dels fordi omfanget gør det prohibitivt, dels fordi indholdet fremtræder som volapyk for de fleste.

Bemærk, at når vi her taler om ”erfaringer”, beslaglagte eller eksproprierede erfaringer, mener vi netop det: oplevelser, indtryk, personlig udvikling o.s.v. Elementer i menneskelivet, der altid har spiret og udfoldet sig i samspillet med andre, men som nu i meget høj grad er medieret via digitale medier, hvorfor de kan registreres og herefter analyseres med henblik på senere udnyttelse.

Kilderne til dette nye råstof viste sig hurtigt at

være udtømmelige. Der er en grund til, at Google, Facebook, Apple, Amazon og de andre hele tiden opkøber nye virksomheder. Nogle business-journalister mener, at de bare skyder med spredhagl, men det handler alt sammen om at få fingre i adfærdsoverskuddet. Det handler ikke om, at de vil sælge dig en selvkørende bil. Det handler om, at bilen kan registrere din færden, og den information er værdifuld. Det handler ikke om, at de vil sælge dig en drone. Det handler om at dronen indsamler tusindvis af værdifulde informationer fra dit nærmiljø.

Mails, fotos, videoer, kommunikationsmønstre, holdninger, ansigter, følelser, netværk, medlemskaber af foreninger, fjernsyn, digitale assistenter, smartwatches, termostater – alt er værdifulde og tilsyneladende udtømmelige kilder til at analysere og bearbejde din adfærd. Når Google udviklede sit gratis styresystem Android til mobiltelefoner, skyldes det, at markedet for mobilinternetsøgning voksede hastigt, og Google havde brug for adgang til alle disse søgedata.

Man bør heller ikke være blind for, at overvågningskapitalismen forsvarer sine forsyningskilder med næb og klør. Da Motorola i 2009 valgte at erstatte Googles gratis lokaliseringstjeneste med Skyhook Wireless, som rent faktisk er mere præcis og pålidelig, truede Google Motorola med øjeblikkelig afbrydelse af leverancer (Android), fordi Skyhook ville afskære Google fra den fortløbende dataindsamling. Skyhook endte på lossepladsen.

Da tre tidligere Google-ansatte i 2011 grundlagde Disconnect, som ville udvikle applikationer til beskyttelse af internetbrugeres privatliv ”ved at blokere usynlige, ikke-godkendte netværksforbindelser mellem brugerens browser eller mobilenhed og hjemmesider/tjenester, der beskæftiger sig med usynlig sporing”, og vel at mærke ”ikke kun, når han browser, men også når han benytter andre applikationer fra tredjepart” – angreb de præcis Googles centrale forsyningslinje. Det er derfor ikke overraskende, at Disconnects program blev forvist fra Google Plays ellers enorme katalog af Apps. Det førte til, at Disconnect i 2015 anlagde søgsmål mod Google – et søgsmål, som løb ud i sandet, efter Zuboffs vurdering fordi Disconnect havde overset, hvor stor en institutionel magt overvågningskapitalismen efterhånden har skaffet sig.

UDPLYNDRINGSKREDSLØBET

”The dispossession circle” er Zuboffs betegnelse for den politiske taktik, Google & co. igen og igen betjener sig af, når de skal forsvare nye erobringer af menneskelige erfaringer. Kredsløbet består af fire stadier: indtrængning (simpelt røveri), tilvænning, tilpasning, og kurskorrektio. Det samme forløb har kunnet iagttages i en række tilfælde: Gmail, Google+, Google Glass, G Suite, Google Assistant, og der vil utvivlsomt komme mange flere juridiske trakasserier i de kommende år – tænk f.eks. på teknologier til ansigtsgenkendelse og til indsamling af elevdata. Men Zuboff vælger at illustrere udplyndringskredsløbet med Street View som eksempel.

Indtrængning. Det begynder i 2007 med et *requirimento* fra Googles privatlivsjurist, Peter Fleischer. På gader og torve, erklærer han, har borgerne ikke forventninger om at have noget privatliv. Han negligerer elegant, at når vi forlader vores hoveddør, forventer vi ikke at træde ud i en turistbrochure, der er umiddelbart tilgængelig for hele verden. Vi forventer at møde andre lokale, som vi hilser på, taler med, drikker kaffe med, etc. Men så snart modstand mod Googles indtrængning dukkede frem, sammenlignede Fleischer den med autoritære regimers modvilje mod ytringsfrihed og mod åbenhed i det hele taget.

I 2010 dokumenterede en tysk myndighed imidlertid, at Googles Street View-biler konstant indsamlede data fra alle de private wifi-netværk, som bilerne passerede forbi. Hele e-mails, passwords, kreditkortoplysninger, telefonudskrifter, registrering af netdating, porno, fotos, billedfiler, helbredsinformationer – det hele blev skrabet ind til Googles servere. Først søgte Google at bortforklare med henvisning til, at der var tale om ”nyttedata”! Men efterhånden som skandalen blev global og ledte til retlige skridt i 38 amerikanske delstater, ændrede ledelsen kurs og erklærede indsamlingen for ”en fejl”, begået af en enkelt ingeniør. Den forklaring blev dog imødegået af Federal Communications Commission (FCC), hvis efterforskning i 2012 klart godtgjorde, at den omfattende dataindsamling var en ledelsesbeslutning.

Tilvænning. Den langtrukne erklæringskrig dokumenterer, om ikke andet, så i hvert fald Google-koncernens uhorste frækhed, når det drejer sig om at beskytte sin forretningsmodel. Den samme frækhed, som også Facebook har demonstreret overfor USA’s kongres og det britiske Underhus, kom for dagen, da FCC og de 38 statsadvokater fra amerikanske delstater henvendte sig og bad om specifikke, nødvendige infor-

mationer for at kunne følge op på sagerne. Google reagerede ikke, eller man svarede lakonisk, at de pågældende informationer ikke ville blive udleveret, da de "ikke tjener noget relevant formål". Den mystiske ingeniør, der var gjort til syndebug, nægtede at tale med efterforskerne. Selv om henvendelserne blev mere og mere alvorlige, fortsatte Google med at obstruere enhver efterforskning. For det fik de en bøde på sølle 25.000 dollars, og det hele endte med, at Google "lovede" FCC og statsadvokaterne "at ændre sin virksomhedskultur i retning af større opmærksomhed over for privatliv og personlige data".

Hvad Google opnåede gennem seks års forhandlinger, hvor de afviste alle anklager og ufortrødent fortsatte Street Views dataindsamling og programmets aktivitet på alverdens computere, var netop tilvæning. Det var seks år, hvor koncernen, med Zuboffs formulering "diskret kunne opbygge folks accept af Googles uundgåelighed og vores egen hjælpeløshed. Seks år til at lade dette simple røveri af retten til selv at tage beslutninger forsvinde ind i et skyggerige af normalitet, ja ligefrem blive anset for 'bekvem', 'nyttigt' eller 'pragtfuldt'".

Og således fortsætter historien. Selv om Google ender med at *tilpasse* sig de krav, som statslige myndigheder stiller til dem (som lavere kameravinkel i Japan, GDPR i EU), og selv om de kommer med en ny deklARATION om *ændret kurs*, fastholder de med et jerngreb kernen i deres forretning. Det synes ikke til at undgå. Der findes alternative og mindre privatlivskrænkende søgemaskiner, blandt andre StartPage og Qwant, men ingen af dem nærmer sig Googles effektivitet.

Siden 2006 har jeg personligt haft en såkaldt auto-signatur på alle mine mails, der siger "Free of Facebook and permanently online devices". Jeg har aldrig været "på Facebook", og jeg har aldrig haft en smart-

phone. Det sidste holder nok ikke mange år endnu, eftersom både det private firma Nets, de statslige og kommunale myndigheder og mange andre uopmærksomt søger at tvinge alle danskere over på en mobilplatform, som tredjepart kan tappe for bankoplysninger, lokationer, netværk osv. Der findes nemlig ikke længere noget skjul for overvågningskapitalismen. Den er tilstede overalt: i din bil, i dit tv, i enhver Windows 10-computer, i butikernes overvågningskameraer.

Så selv om jeg betragter mig selv som forholdsvis it-kyndig, kan jeg vel lige så godt opgive kampen? Det er i hvert fald ikke Shoshana Zuboffs budskab. Læg mærke til bogens undertitel, som skal tages helt bogstaveligt. Kampen begynder med italesættelse. Jo mere vi italesætter modsætningen mellem demokrati og overvågningskapitalisme, jo mere øges også mulighederne for at mobilisere de nødvendige sociale kræfter til at frembringe en anden verdensorden. De teknologiske muligheder for en dikaturstat har aldrig været bedre, men det samme gælder de teknologiske muligheder for et sandt velfærdsdemokrati.

Jeg er enig med de læsere, der opfatter denne bog som historisk. *Surveillance Capitalism* kan bedst sammenlignes med Adam Smith' *The Wealth of Nations* (1776), Karl Marx' *Das Kapital* (1867 ff) og Karl Polanyis *The Great Transformation* (1944) – ligeså skelsættende, ligeså definitiv og ligeså stofmættet. Derfor bør den læses af enhver, der vil forstå vor tids store sociale og økonomiske transformation. Og så er Shoshana Zuboff velskrivende – desværre dog mere velskrivende på engelsk end i den danske oversættelse. Om det skyldes det engelske sprogs overlegenhed, hvad ordforråd angår, eller det skyldes hastværk hos forlagsredaktøren, kan jeg ikke afgøre. Men læs den under alle omstændigheder. Ja, læs den for alt i verden.